

GERICS JÓZSEF–LADÁNYI ERZSÉBET

A magyarországi keresztény egyházszervezés forráskritikájához

A X. századi magyarországi egyházszervezés feltett kezdeteivel foglalkozó honi irodalom némelyik terméke Székesfehérvárnak megkülönböztetett szerepet tulajdonított. Ezeket a hipotéziseket újabban Püspöki Nagy Péter úgy fogalmazta meg, hogy szerinte a fehérvári várbeli Szent Péterről és Pálról elnevezett keresztelőegyház lett az első kereszténynek vélt magyar fejedelem, Taksony temetkezőhelye, ahová fiát, Gézát is temették. Ennek állítólagos tőszomszédságában emeltette István utóbb a fehérvári bazilikát, „az Árpád-ház első keresztény uralkodói ágának dinasztikus sírhelyét, ahol feltehetően Taksony valamennyi egyenesági utóda nyugalóhelyet talált.”¹

Püspöki Nagy Liutprand előadására hivatkozva Taksonyt gondolja az első keresztény magyar fejedelemnek. Taksony a XII. János pápa által felszentelt Zakeus püspökkel együttműködve kezdte volna meg a magyarság térítését és az első magyarországi püspökség felállítását. Püspöki Nagy előadásának lényeges eleme, hogy a XII. János által felszentelt Zakeust és János pápa Bizáncba küldött legátusait Ottó császár emberei Capuában – Liutprand szerint mint Ottó elleni, tervezett bizánci ármánykodás részeseit – elfogták. Liutprand híre szerint Zakeus püspököt a pápa „avégett való prédikálás céljából küldte a magyarokhoz, hogy rontsanak rák” (*Ungariis ad predicandum, ut super nos irruant, destinatum*). (Általunk helyesbített fordítás.)² Püspöki Nagy felteszi, hogy „a legátusoknak...

¹ PÜSPÖKI NAGY PÉTER: A székesfehérvári prépostság és bazilika előzményei és szerepe az alapítás első századában a kánoni jog tükrében. (a továbbiakban: Székesfehérvári prépostság) In: A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége. Közlemények Székesfehérvár város történetéből. 1996. 29. A keresztelőegyház várbeli mivoltának említése uo. 25. és 28.

² Püspöki Nagy ezt a latin szöveget – pontatlanul – így fordítja: „...hogy nekik ígét hirdessen és minket lerohanjanak”. Csakhogy – Liutprand megfogalmazásában – a prédikálásnak nem pusztán lelki, hanem politikai célja van! PÜSPÖKI NAGY idézett cikke: Szent István egyházszervezete. Előzmények, kánonjogi háttér. (a továbbiakban: István egyházszervezete) In: Szent István és kora. Szerk. GLATZ FERENC, KARDOS JÓZSEF. Bp. 1988. 67–68. Liutprand idézett szövege: GOMBOS,

kettős megbízásuk volt. Nevezetesen Bizáncba utazásuk előtt Taksony fejedelem székhelyén, az első magyar zsinaton be kellett iktatniuk az első magyar püspököt. A magyar püspök elfogása – Liutprand szavaiból kivéhetően – a véletlen műve volt. Azért került rá sor, mert együtt utazott Bizáncba a pápai legátusokkal, akiknek viszont volt okuk arra, hogy kikerüljék a császárt. Az a tény, hogy 964. július 6-án Zacheus, a magyarok püspöke részt vett a páduai zsinaton, azt bizonyítja, hogy I. Ottó császár nem kívánta megakadályozni küldetésének teljesítését és szabadon bocsátotta. Bár Zacheusról több feljegyzés nem maradt ránk, bizonyos, hogy a magyarországi püspöki székét el kellett foglalnia:.. Mivel Zacheus a püspökök társaságában foglalt helyet a páduai zsinaton, nyilvánvaló, hogy nem merült fel kétség püspöki hivatalának vállalása körül.”³

Az idézett vélemény tévedése, hogy figyelmen kívül hagyja: XII. Jánost 963. december 4-én Ottó császár zsinaton megfosztotta méltóságától, helyébe még aznap VIII. Leót emeltette a pápai székbe, akit december 6-án koronáztak meg. Ettől kezdve a letett XII. János minden cselekménye, így a Zacheus által is látogatott, február 26-i (és nem július 6-i!) zsinat tartása Ottó császár szempontjából törvénytelen eljárás volt. Ezt a zsinatot János úgy hívhatta össze a Szent Péter-bazilikába, hogy hívei segítségével Ottó elvonulása után sikerült Rómát visszaszereznie, így pedig előle VIII. Leónak menekülnie kellett. János váratlanul halt meg 964. május 14-én, éppen Ottó császár ellensapásának küszöbén.⁴

ALBINUS FRANCISCUS: *Catalogus fontium historiac Hungaricae ...* (a továbbiakban: GOMBOS) Bp. 1937. 1475.

³ XII. János 964. évi zsinatáról, amelyen jelen volt Zakeus, l. GOMBOS 2185–2186. E szöveg szerint a zsinatot a Szent Péter bazilikában tartották 964. február 26-án (*V. Kal. Mart. mense Februario die vicesima sexta*) XII. János elnöklése alatt; Püspöki Nagy tehát tévesen jelöli meg a zsinat idejét július 6-ban, amikor XII. János már nem is volt életben, hiszen május 14-én meghalt. A Zakeus-Zacheus-Zakheus Püspöki Nagy tanulmányaiban található jelölések.

⁴ XII. János és Taksony Bizánccal való együttműködési tervéről Ottó ellen és a pápa császári megtorlásból való letételéről l. MAKK FERENC: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged 1996.² 21. XII. János letételének, halálának, VIII. Leó pápává emelésének s koronázásának napja: H. GROTEFEND: *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover 1960.¹⁰ (a továbbiakban: *Taschenbuch*) 124. VIII. Leó és a letett XII. János harcáról, utóbbi váratlan haláláról: ZIMMERMANN, HARALD: *Das Papsttum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie*. Stuttgart 1981. 101.

Taksony feltett egyházszervezési és térítési kísérlete szorosan kapcsolódott XII. János Ottó-ellenes tervéhez és Zacheus részvétele a letett XII. János zsinatán világos állásfoglalás volt az Ottótól pápává tett VIII. Leóval szemben. Ilyenfajta pannóniai térítés XII. János bukásával és halálával eleve kudarcra volt ítélve, Zacheus szándékolt pannóniai püspöki tevékenységével egyetemben.

A magyar krónika jó argumentumot tartalmaz Taksony pogány volta mellett. Eszerint Levente, I. András király fivére élete végéig pogány maradt, így is halt meg. Ezért temették el pogány szokás szerint Taksony falunál, ahol, „amint mondják (*ubi iacere dicitur*)”, ősapja, Taksony sírja is van.⁵ Az adatot ismeri és idézi Püspöki Nagy is, de Taksonyra vonatkozó hírének forrásértékét a fejedelem feltett kereszténysége ellenében úgy szándékszik tagadni: „Mint a krónika írója meg is jegyezte, hallomásból – ’*ubi iacere dicitur* (mint mondják, hogy ott nyugszik)’ – tudja”.⁶

Azonban vegyük figyelembe, – ez sarkalatos kérdés – milyen értelemben alkalmazták esetenként a középkori szerzők a *dicere* igét. Anonymus pl. így fogalmaz: „A történetírók, akik megírták a rómaiak tetteit, azt mondják, hogy... (*hystoriographi, qui gesta Romanorum scripserunt, sic dicunt...*), továbbá: „amint némely történetíró állítja (*ut quidam dicunt hystoriographi*)”.⁷

Az 1044. évi ménfői csatáról a krónika egyebek közt ezt tartalmazza: „A németek pedig azt mondják (*tradunt autem Teutonici*), hogy amikor a csatához közelítettek, égi jelként vékony köd tűnt fel, s az Isten akaratából kerekedett hatalmas forgósél irtózatot port vágott a magyarok szemébe akiket – ahogyan állítják (*ut dicitur*) – a pápa úr anathémával sújtva büntetett volt már annak előtt, mert királyukat, Pétert meggyalázták vala.”⁸ A krónikás itt – a kutatás ezt régen megállapította, s a Scriptores kiadása pontosan fel is tünteti – terjedelmes részleteket vett át szó szerint az Altaichi Évkönyvből, vagyis írott forrásból, s erre „*tradunt Teutonici*” és „*dicitur*” kifejezésekkel hivatkozik. A „*dicitur*” szó hasz-

---

⁵ Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. (a továbbiakban: SRH) Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY. I–II. Bp. 1937–1938. I. 344.

⁶ Székesfehérvári prépostság 26.

⁷ SRH I. 36.

⁸ SRH I. 331–332.

nálata alapján tehát nem lehet a krónikában a Taksonyról írottakat pusztán hallomásból származó értesülésnek nyilvánítani és hitelét tagadni! Taksony fejedelmet továbbra is a pogány, régi vallás követőjének kell tartanunk.⁹

A kereszténynek hitt Taksony temetkezőhelyét Püspöki Nagy a „várbeli”-nek minősített Szent Péter és Pál-keresztelőegyházban jelöli meg. A *patrocinium* megnevezésénél egyik forrásul a Budai Krónikára hivatkozik: „ez megemlíti a fehérvári prépostság István-féle alapítását, de titulusaként Szent Péter és Pált adja meg.”¹⁰ Ez a hivatkozás minden további ráépülő eszmefuttatással együtt hibás. A bővebb krónikaszerkesztés összes változata, mind a Képes Krónika, mind a Budai Krónika szerint István az óbudai (s nem a fehérvári) prépostságot nevezte el Szent Péterről és Szent Pálról.¹¹ Másik kútfőül Püspöki Nagy Dlugoss XV. századi elbeszélését idézi: „Szent Péter és Pál templomához, amely a téren áll, amelyben, úgy mondják Géza, Szent István atyja, nejével, Adleidával, Mieisláv lengyel fejedelem lányával, Szent István anyjával együtt van eltemetve.”¹² Ennek a szövegnek a hitelét megítélésünk szerint Adleidának István anyjaként való említése önmagában rontja le s az egész Dlugoss leleményének mutatja! Fehérvár X. századi történetére nézve feltétlenül érvényes Bóna István megállapítása: „Esztergom, Veszprém és Győr kővárai kétséget ébresztettek Géza nagyfeje-

---

⁹ Püspöki Nagy kivédhetetlen kronológiai zavarba is kerül a Taksony állítólagos térítési kísérletének időpontjára és a vele kapcsolatban levő pápa kilétére vonatkozó kérdésben. Egy másik, szintén 1996-ban kiadott írásában – A középkori magyar egyházszervezet kezdetei. Vázlat. (a továbbiakban: Egyházszervezet kezdetei) In: Európáról és Magyarországról. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára VI. Sorozatszerk. SZABOLCS OTTÓ. Bp. 1996. – ti. a 85. oldalon előadja: „A latin egyházban a magyar egyházszervezet alapjait XIII. János pápa Taksony fejedelem kérésére Zakkus püspök szabályos kinevezésével 963-ban rakta le – mint arra már 1988-ban rámutattunk.” Ugyanebben a cikkben, a 87. oldalon ismét szerepel XIII. János: itt Püspöki Nagy „az első magyar püspökséget megalapító XIII. János pápa idejében, 967-ben megtartott ravennai zsinat” határozatairól ír. A nehézség egyrészt az, hogy más cikkeiben Püspöki Nagy nem XIII. Jánosról ír a 963. év pápájaként, hanem XII. Jánosról, másrészt XIII. János 965. október 1-jén lett pápa (Taschenbuch 124.), azaz 963-ban még nem ő volt a pápa, végül XII. János 964. májusában meghalt, tehát nem téveszthető össze a 967-ben zsinatot tartó pápával. A 967. év pápája schogyan sem azonosítható a Taksonnyal 963-ban kapcsolatot tartó pápával.

¹⁰ Székesfehérvári prépostság 13. és 68., 10. jz.

¹¹ SRH I. 316–317.

¹² Székesfehérvári prépostság 21.

delem székesfehérvári kerek földvárának feltétlen létezésében – e várra ugyanis csak egy árok és emelkedés utal, s nem sáncmaradvány... Bár Székesfehérvár környékét, sőt magát a későbbi város területét is sűrűn megszállják a 940-es évek után a magyarok (más előzmény nincs!), a X–XI. század fordulója előtti ’feketevár’ létezése nem bizonyítható a ’fehérvár’ előtt. Talán elviselhető a gondolat, hogy Fehérvár Szent István király alapítása – így tudták ezt már legrégebb krónikáink szerzői is.”¹³

Legrégibb, ránk maradt Szent István-legendáink szerzőinek tudomása szerint a Szűz Máriáról nevezett fehérvári bazilikát Szent István építtette, vagy legalább kezdte építtetni. A legrégebb (1080 körül írt) Nagyobb legenda kifejezése szerint ezt a bazilikát István „*construere cepit*” (kezdte építtetni).¹⁴ A „*Legenda Maior*” ezen fordulatát átvette a Kálmán-kori Hartvik-legenda, ennek szövege szerint is a fehérvári Szűz Mária-bazilikát István „*construere cepit*”, azaz „kezdte építtetni”.¹⁵

Ez az egybehangzó, azonos szövegezésű adat megszabja, miként kell fordítani és értelmezni Hartviknak azt a mondatát, hogy István a fehérvári egyházat „*in propriam capellam... sibi retinens*” kiváltságolta.¹⁶ Püspöki Nagy szerint ennek fordítása: a fehérvári „fentebb leírt egyházat a király saját kápolna céljára *újította meg*”.¹⁷ Fordítási javaslatát így indokolja: „Du Cange... figyelmeztet arra, hogy a [*retinere*] fogalomnak volt egy speciális és széles körben elterjedt középkori értelme is: ’épületet javítani, megújítani’. Ha pedig ezt az utóbbit tekintjük helytállónak, akkor Hartvik ugyanazt mondja a fehérvári bazilikáról, amit a Kisebb legenda, azaz, hogy Szent István azt csupán átépítette.”¹⁸

Szerintünk képtelen feltevés az, hogy Hartvik művének egyik helyén a bazilika építésének megkezdését (*construere cepit*), ettől 12–13 sornyi távolságban levő másik helyén pedig e bazilika megújítását, átépítését tulajdoníthassa Istvánnak. Ezért Püspöki Nagy bemutatott fordítását tévesnek, a *retinere* Du Cange-ra

¹³ BÓNA ISTVÁN: Az Árpádok korai várainak. 11–12. századi várak és határvárak. Debrecen 1995. 40.

¹⁴ SRH II. 386.

¹⁵ SRH II. 417.

¹⁶ SRH II. 418.

¹⁷ Székesfehérvári prépostság 52.

¹⁸ Uo.

alapozott magyarázatát – mivel a Du Cange által adott értelmezések közül önkényesen van kiragadva – ezen a legendahelyen alkalmazhatatlannak látjuk. Ehelyett Hartvik mondatának helyes fordítása: István a Szűz Mária-egyházat „a maga kápolnájának, saját részére tartva vissza” kiváltságolta. Mi a helyzet a Kisebb legenda hírének fordításával? Eszerint Fehérvárott Mária tiszteletére István „*templum instauravit*”.¹⁹

Az *instaurare* igét Páriz Pápai Ferenc és Bod Péter szótára „felépítem, helyére hozom, megújítom” jelentésekkel fordítja, Bartalnál – Du Cange-ra hivatkozva – „felszerelni, ellátni (= *instruere*)” jelentésben is szerepel.²⁰ Ennek alapján, a másik két István-legenda adatával összhangban, a Kisebb legenda helyének helyes fordítása: István Mária tiszteletére Fehérvárott „templomot épített”.

Esztergomról bizonyos, hogy István születésekor sem érseki, sem püspöki székhely nem volt még. István ui. a „*Legenda minor*” szerint Esztergom *oppidum*-ban („*Strigoniensi oppido*”) született.²¹ A kifejezetten kánonjogi terminológia a *civitas* elnevezést a püspöki székhelyek jelölésére tartotta fenn, *oppidum*-nak a nem püspöki székhelyeket nevezte. Esztergomra ez a szó az érseki, illetve – esetleges – püspöki székhellyé alakulás előtti korra vonatkozóan volt alkalmazható!

Püspöki Nagy szerint az esztergomi egyháztartomány létesítésére vonatkozó „sikeresen megvalósított tervezet... Géza uralkodása végén, 992–995 között István Gizellával kötendő házasságának egyik feltétele teljesítéseként nyújtotta be a magyar fejedelem Rómában. Feltehetően a 996 májusában lezajlott római

---

¹⁹ SRH II. 396.

²⁰ PÁRIZ PÁPAI FERENC–BOD PÉTER: *Dictionarium Latino-Hungaricum*. Cibinii 1782. 313.; BARTAL, ANTONIUS: *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae*. Bp. 1901. 340–341. Az *instaurare* középkori latin jelentését is megvilágítja a belőle származó francia *instaurer* ige ’Etablir, fonder’ jelentése: Nouveau Petit Larousse Illustré. Paris 1952. 532. Ugyanígy ECKHARDT SÁNDOR: Francia–magyar szótár. Bp. 1981.⁴ I. 1048. megjegyzi a szó régicsségét, magyarul így fordítja: „bevezet, megalakít, létesít; 2) alapít, felállít; ~ un temple à Minerve”. Az ige *instaurare* alakban az olasz nyelvben szintén él, jelentései közt ott van a ’létesít, életbe léptet’ is: HERCZEG GYULA: Olasz–magyar szótár. Bp. 1984.⁴ I. 745. A szó francia vonatkozásában köszönjük Szabics Imre professzor baráti tanácsát.

²¹ SRH II. 394. Az Esztergomra vonatkozó legendaadat értelmezését és a *civitas*-nak a kánonjogban a püspöki székhelyekre korlátozását l. LADÁNYI ERZSÉBET: *Libera villa, civitas oppidum*. Történelmi Szemle 1980. 461.

zsinaton XV. János pápától kapott a kivitelezéséhez felhatalmazást. Erre több alkalommal is büszkén hivatkozott a pannonhalmi, a pécsváradi és kétségbe vont hitelű bakonybéli alapítólevelében. Istvánnak ezt nyilatkozatát Hunyadi Mátyás korában II. Pál pápa erősítette meg, pápai legátusnak nevezve Istvánt.²²

Istvánnak az állítólagos pápai felhatalmazását Püspöki Nagy 1988-ban még II. Szilvesztertől nyert, vélt kánonokból vezette le: „Ezeket a kánonokat II. Pál pápa még a vatikáni levéltárban látta és ezek alapján jelentette ki, hogy István az apostoli szék helytartójának jogait (*vicarius apostolicus*) és pápai követi megbízatást is nyert, amint az a kánonok emlékezetére bízva is megtalálható.”²³

Megjegyzendő, hogy a pannonhalmi apátság alapító-kiváltságoló oklevelének Érszegi Gézától származó kiadása sem tartalmaz semmiféle megjegyzést Istvántól akármilyen pápai felhatalmazásra, a pécsváradi és zalavári alapítólevelek pedig, amelyek István nevében valóban hivatkoznak az ő pápától kapott felhatalmazására, hamisítványok.²⁴

XV. János pápa 996 májusában semmiféle felhatalmazást vagy megbízást sem adhatott senkinek, mert 996 márciusában (vagy áprilisában) meghalt, május 3-án pedig V. Gergely nyerte el a pápaságot.²⁵

II. Pál 1465. évi nyilatkozatát Püspöki Nagy pontatlanul fordította és magyarázta. Ezt külön hivatkozás és a vele való vita nélkül Ladányi Erzsébet 1991-ben már helyesbítette.²⁶ Igazolta, hogy a II. Pálnál előforduló „*vices apostolicae sedis*”

²² Egyházszerkezet kezdetei 88.

²³ István egyházszerkezte 75. és 80., 53. jz. II. Pál 1465. évi (pontatlanul fordított) nyilatkozata: Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia I/VI. Bp. 1891. 54.

²⁴ ÉRSZEGI GÉZA: Szent István pannonhalmi oklevele. (a továbbiakban: Pannonhalmi oklevél) In: Mons Sacer. 996–1996. Pannonhalma ezer éve. Pannonhalma 1996. I. 47–89. A pécsváradi és zalavári oklevelek szövegének kiadása, kritikája és hamis voltuk megállapítása: Diplomata Hungariae antiquissima I. 1000–1131. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Bp. 1992. 63. skk. és 86. skk.

²⁵ Taschenbuch 124.

²⁶ Ladányi Erzsébet: Szent István „apostoli követségének” egyik középkori magyarországi értelmezéséhez. In: Egyházak a változó világban. Esztergom 1991. 95–97.; Uő.: Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában. Bp. 1996. 161. A Hartvik-legenda részlete: SRH II. 414. A B₂ kódex eltérő olvasata: uo., * jegyzet. Fontos körülmény a B₂ szövegváltozatának megítélésére nézve, hogy a B₂ kézirat a *vice nostra*-t az eredeti *utroque iure* helyett közli! II. Pál szövegének folytatása szerint a hit elterjedése után olyan egyházi

a Hartvik-legenda egyik késői kódexében, a XV. századi B₂ kéziratban szövegromlásként olvasható „*vice nostra*” kifejezés párhuzama, vagyis jellegzetesen XV. századi és nem eredeti XI. századi fordulat. Ladányi Erzsébet hivatkozott IV. Ince (1243–1254) „*De officio legati*” (Lib. sext. I. 15,1) döntvényére: „A római egyház legátusainak önmagában a legátusi méltóság alapján semmi hatalmuk ne legyen egyházi javadalmak adományozására, ha ezt valakinek külön nem engedjük meg (*nisi...specialiter duxerimus indulgendum...*)”. E döntvényt II. Pál pápa 1465-ben István király pápai legátus-voltának magyarázataként használta: „Olvastuk,... Szent István király megkapta az apostoli szék helytartóságát annak engedelmeiből (*vices apostolicae sedis ex illius indulto...*) és olyan legátusi tisztséget, amely a kánonokban is megörökítve (említve) megtalálható (*officium legacionis accepisse, quod etiam in canonibus memorie proditum invenitur*)...”. Azaz II. Pálnál a Rómában is jól ismert Hartvik-legenda XV. századi szövegének XIII. századi pápai döntvény alapján való értelmezésével van dolgunk.

Püspöki Nagy igyekszik megtalálni azokat a pápai kiváltságleveleket, amelyekből a Szent Istvánnak az egyházszerkezésre állítólag II. Szilvesztertől adott felhatalmazás tartalmára lehetne következtetni. Azonban eljárásánál mellőzi a kíváncsú óvatosságot, ti. 1988-ban, majd (Gerics József ellenvetését figyelmen kívül hagyva) 1996-ban is hiteles oklevélként idézett két antigregoriánus, 1080 utáni hamisítványt.²⁷ Ezek szerint Nagy Károly 794-ben, Nagy Ottó pedig 964-

törvénynek kellett következnie, „amely elválasztja a két hatalom (*utriusque potestatis*) tisztségeit és ténykedéseit”. Figyelemre méltó az *utriusque potestatis* terminusnak az *utroque iure*-val való rokonsága. Ez is fontos jele a Hartvik-alapszövegre való támaszkodásnak, az abból való kiindulásnak és átalakításnak.

²⁷ István egyházszerkezete 72. és 79., 42. jz. Gratianus alapján való idézés: Egyházszerkezet kezdetei 83–84. Jaffé hivatkozott helyei: *Regesta Pontificum Romanorum ab ecclesia condita ad annum post Christum natum MCXCVIII*. Edidit PHILIPPUS JAFFÉ. Editionem secundam...curaverunt S. LOEWENFELD, F. KALTENBRUNNER, P. EWALD. I. Lipsiae 1885. Nr. +3704. és +3705. GERICS JÓZSEF felhívta a figyelmet Jaffé megállapítására: Szent László uralmának vitás kérdései a legendában és a krónikában. *Actas* 1994. 31. és 34. 12–13. jz., illetve Uő.: Egyház, állam, gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. (a továbbiakban: Egyház, állam, gondolkodás) 140–141. és uo. 12–13. jz. A négy „ravennai hamisítvány” teljes szövegi kiadásairól ugyanitt; Hartvikra gyakorolt hatásokról: GERICS JÓZSEF: A Hartvik-legenda mintáiról és forrásairól. Magyar Könyvszemle 1981. 183. skk. Püspöki Nagy 1996-ban „a kánoni joggyománnyra” hivatkozva I., II. és III. századi hiteles szövegekként idézett Gratianus művébe is

ben az akkori pápától jogot kapott a pápa- és püspökkinevezésre. A két oklevelet 1988-ban Jaffé Regesta Pontificum-ából idézte (Nr. + 3704. és Nr. + 3705.). Jaffé 1885. évi kiadványa a + jel kitételével is felhívta a figyelmet az oklevelek koholtságára. 1996-ban ugyanezekre az oklevelekre részben Gratianus „Decretum”-ából, részben forrás megjelölése nélkül hivatkozott. Azok az antigregoriánus ravennai hamisítványok, amelyek közé ez a kettő is tartozik, megállapíthatóan min-tái voltak a Hartvik-legenda István részére adományozott pápai felhatalmazások-ról szóló elbeszélésének, és így forrásértékük van Kálmán korára, de Püspöki Nagy beállításától eltérően nem István egyház- és államszervezésére nézve!

A magyarországi egyház- és államszervezésről megbízható képet ad Merseburgi Thietmar (Theotmar) püspök (†1018) híre: „Az említett [III. Ottó] császár kegyéből és biztatására (*gratia et hortatu*) Henriknek, a bajorok herce-gének sógora, Vajk [ti. István], aki országában püspöki székeket létesít (*in regno suimet episcopales cathedras faciens*), koronát és áldást (*coronam et benedictionem*) nyert”. Mindez István püspökségalapításainak tervszerűségét és folyamatosságát emeli ki. A krónikás szóhasználatának vizsgálata, hogy ti. István a császár „kegyéből és biztatására (*gratia et hortatu*)” nyerte el a koronát és áldást (azaz a felkenést), azt mutatja, hogy az író István III. Ottótól való méltóságnyerését teljes párhuzamban látta a pápák méltóságnyerésével. Előadja ui.,²⁸ hogy 999-ben II. Szilveszter „a császár kegyéből lett utóda (*gratia imperatoris successit*)” az elhunyt V. Gergelynek, V. Gergelyt pedig 996-ban szintén III. Ottó „emelte (vagy tette, vagy állította) az előbb elhalálozott [XV.] János pápa helyére, minden jelenlevő

---

bejutott, állítólagos ősi pápalevelet, amelyek egytől egyig a IX. századi Pseudo-Isidorusból származnak. A szakirodalomból köztudott, hogy a Pseudo-Isidorus kb. 60 olyan késői hamisítványt tartalmaz, amelyek Melkiadésszel (†314) bezárólag uralkodott vértanú pápák nevében szólnak! H. E. FEINE: Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche. Köln–Graz 1964.⁴ 155.

²⁸ Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. Post editionem JOH. M. LAPPENBERGII recognovit FRIDERICUS KURZE. Hannoverae 1889. 97., 191. és 80. GERICS JÓZSEF–LADÁNYI ERZSÉBET: Szent István királyá avatása és egyházszervezése Theotmar krónikájában. Magyar Könyvszemle 1990. 96.; Egyház, állam, gondolkodás 40. István koronázásakor az elmaradhatatlan királlyá kenést, mint liturgikus cselekményt csak püspök végezhetette. A 10 püspökség istváni alapításának a „Legenda maior”-ban is megerősített hírét (SRH II. 383.) találgatásokkal, hozzávételekkel elbizonytalanítani aligha lehet, amint ugyanennek az életrajznak az Intelmek fejezetcímeit pontosan idéző adatait sem vonhatja kétségbe senki.

helyeslésével (*in loco Johannis papae nuper defuncti cum omnium laude presentium statuit*).

Érszegi Géza a pannonthalmi oklevélszöveg rétegeinek szétválasztását összegezve fejtette ki: „nem lehetetlen, hogy éppen azért őrződött meg az eredeti oklevél többes számú szövegében az egyes számban fogalmazott, mivel azt tartották a pannonthalmi oklevél eredeti, talán valóban Szent Istvánig visszavezethető részének... Mindenesetre valószínűtlennek tetszik, hogy az egyes számú szövegrészen a XII. század első felén túl változtattak volna.”²⁹

Érszegi gondolatmenetével összhangban lehetséges, hogy Szent István korából származik az oklevélnek ez a sokat mondó része: Pannonthalma István általi alapításakor „c hely kivételével nem voltak még püspökségek és apátságok Magyarországon”.³⁰ E szavak Istvánt nevezik meg az első magyarországi püspökségek alapítójának, aki előtt honi egyházszervezet nem állt fenn! Ennek hangsúlyozását a salzburgi érsek és a passai püspök Pannoniára nézve támasztott lelki joghatósági igényei teheték szükségessé!

---

²⁹ Pannonthalmi oklevél-75.

³⁰ „Necdum enim episcopatus et abbatiae praeter ipsum locum in regno Ungarico site erant.” Pannonthalmi oklevél 76., fordítása uo. 78.